UDK: 347.961:347.65(575.1)

ELEKTRON TEKSHIRUVDA SHUBHA TUG‘ILGANDA NOTARIUSNING ANIQLASHTIRISH HUQUQI: TASDIQLAGAN NOTARIUS VA IDORAVIY NOTARIAL ARXIV BILAN O‘ZARO HAMKORLIK MEXANIZMI

Egamberdiyeva Nodira Mirsamadovna

O‘zbekiston Respublikasi Odil sudlov akademiyasi mustaqil izlanuvchisi

Olmazor tumanida xususiy amaliyot bilan shug‘ullanuvchi notarius

Annotatsiya. Maqolada meros ishlari bo‘yicha notarial harakatni amalga oshirishda ilgari tasdiqlangan notarial hujjat va uning noyob raqami “Notarius” axborot tizimi orqali tekshirilganda shubha tug‘ilgan holatlar tahlil qilingan. Shubhaning asoslari tasniflanib, notariusning hujjatni tasdiqlagan notariusga yoki idoraviy notarial arxivga murojaat qilish orqali ma’lumotlarga aniqlik kiritish huquqining huquqiy tabiati, uni notarial harakatni kechiktirish instituti bilan nisbati ochib berilgan. So‘rovning shakli, javob muddati, javobgarlik va notarial sirni saqlash masalalari bo‘yicha qonunchilikni takomillashtirish takliflari ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: notarius, meros ishi, noyob raqam, elektron tekshiruv, shubha, idoraviy notarial arxiv, notarial so‘rov, notarial harakatni kechiktirish, notarial sir.

Аннотация. В статье анализируются ситуации, когда при совершении нотариального действия по наследственному делу проверка ранее удостоверенного нотариального документа и его уникального номера через информационную систему «Нотариус» вызывает сомнения. Классифицируются основания сомнений, раскрывается правовая природа права нотариуса уточнить сведения путём обращения к удостоверившему документ нотариусу или в ведомственный нотариальный архив, а также его соотношение с институтом отложения нотариального действия. Выдвигаются предложения по совершенствованию

законодательства о форме запроса, сроке ответа, ответственности и сохранении нотариальной тайны.

Ключевые слова: нотариус, наследственное дело, уникальный номер, электронная проверка, сомнение, ведомственный нотариальный архив, нотариальный запрос, отложение нотариального действия, нотариальная тайна.

Annotation. The article analyses situations in which, when performing a notarial act in an inheritance case, the verification of a previously certified notarial document and its unique number through the “Notarius” information system gives rise to doubt. The grounds for doubt are classified, and the legal nature of the notary’s right to clarify the information by applying to the certifying notary or to the departmental notarial archive is revealed, together with its relationship to the institution of postponing a notarial act. Proposals are made to improve the legislation on the form of the request, the response period, liability and the preservation of notarial secrecy.

Keywords: notary, inheritance case, unique number, electronic verification, doubt, departmental notarial archive, notarial request, postponement of a notarial act, notarial secrecy.

Kirish

Notarial hujjatlarni asl nusxasiz, noyob raqam yoki shaxsiy identifikatsiya raqami orqali elektron tekshirish meros ishlarini yuritishni sezilarli darajada soddalashtiradi: merosxo‘r ilgari tasdiqlangan ariza, ishonchnoma yoki shartnomaning qog‘oz nusxasini topib kelishga majbur bo‘lmaydi. Ammo har qanday avtomatlashtirilgan tekshiruv bir savolni ochiq qoldiradi: Tizimdagi ma’lumot notarius qo‘lidagi hujjatga yoki murojaat qiluvchining tushuntirishiga mos kelmasa, nima qilish kerak?

Amaldagi qonunchilikda notariusning elektron tekshiruv natijasiga shubha qilganda qanday harakat qilishi aniq tartibga solinmagan. Natijada amaliyotda ikki xil yondashuv kuzatiladi: notarius yo shubhaga qaramay harakatni amalga oshiradi va xatar o‘z

zimmasiga oladi, yoki fuqaroni rad etib, uni sudga yoki boshqa idoralarga yo‘naltiradi. Har ikki yo‘l ham merosxo‘rlarning huquqlarini to‘liq himoya qilmaydi. Mazkur maqolaning maqsadi – bu bo‘shliqni to‘ldiruvchi uchinchi yo‘l, ya’ni notariusning hujjatni tasdiqlagan notariusga yoki idoraviy notarial arxivga murojaat qilib ma’lumotga aniqlik kiritish huquqini asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqotda formal-yuridik, tizimli-tuzilmaviy (shubha asoslarini tasniflash), qiyosiy-huquqiy (Rossiya Federatsiyasi va Germaniya tajribasi) hamda notarial amaliyotni umumlashtirish usullari qo‘llanildi. Amaliyotdan olingan holatlar notarial sirni saqlash maqsadida shaxsga doir va miqdoriy ma’lumotlarsiz, umumlashtirilgan shaklda keltirildi.

Asosiy qism

1. Shubhaning asoslari. Notarial amaliyotni umumlashtirish elektron tekshiruvda shubha tug‘diruvchi holatlarni to‘rt guruhga ajratish imkonini beradi.

Birinchi guruh – texnik nomuvofiqliklar: Tizimdagi yozuv to‘liq emas, hujjat matni skanerlanmagan yoki o‘qib bo‘lmaydi, noyob raqam joriy etilishidan oldin tasdiqlangan hujjat Tizimga keyinchalik kiritilganda rekvizitlar xato yozilgan.

Ikkinchi guruh – mazmuniy nomuvofiqliklar: murojaat qiluvchi taqdim etgan nusxa yoki uning tushuntirishi Tizimdagi ma’lumotdan farq qiladi (sana, taraflar, mol-mulk tavsifi, ulush miqdori).

Uchinchi guruh – huquqiy holat noaniqligi: hujjat bekor qilingan, o‘zgartirilgan yoki sud tomonidan haqiqiy emas deb topilgani haqidagi belgi Tizimga kiritilmagan bo‘lishi mumkin, deb taxmin qilish uchun asos mavjud.

To‘rtinchi guruh – suiiste’mol belgilari: noyob raqam boshqa shaxsga tegishli hujjatga mos keladi, murojaat qiluvchi hujjat tasdiqlangan holatlarni bilmaydi yoki uchinchi shaxs hujjatning soxtaligi to‘g‘risida xabar bergan.

Bu tasnif amaliy ahamiyatga ega: birinchi va ikkinchi guruhdagi shubhalar odatda tasdiqlagan notariusning yoki arxivning javobi bilan bartaraf etiladi, to‘rtinchi guruhdagi holatlar esa vakolatli organlarga xabar berishni talab qilishi mumkin.

2. Aniqlashtirish huquqining huquqiy tabiati. “Notariat to‘g‘risida”gi Qonun notariusga notarial harakatni amalga oshirish uchun zarur ma’lumot va hujjatlarni so‘rab olish hamda qo‘shimcha ma’lumotlar olish zarur bo‘lganda notarial harakatni kechiktirish imkonini beradi [2]. Biroq bu normalar umumiy xususiyatga ega bo‘lib, elektron tekshiruv natijasida tug‘ilgan shubhaga nisbatan qaysi manbaga, qanday shaklda va qancha muddatda murojaat qilinishini belgilamaydi.

Fikrimizcha, tasdiqlagan notariusga yoki idoraviy notarial arxivga murojaat qilish notariusning alohida protsessual huquqi sifatida qaralishi lozim. Uning o‘ziga xosligi shundaki, ma’lumotni so‘rash bir notarial idoradan ikkinchisiga, ya’ni notarial sir rejimi ichida amalga oshiriladi. Shu sababli so‘rov notarial sirni oshkor qilish hisoblanmaydi, chunki ma’lumot notarial harakat ishtirokchisi bo‘lmagan uchinchi shaxsga emas, balki xuddi shu sir rejimiga bo‘ysunuvchi notariusga beriladi [3]. Bu xulosa fuqarolarning shaxsga doir ma’lumotlarini himoya qilish talablariga ham mos keladi, chunki ma’lumot qonunda belgilangan maqsadda – notarial harakatning qonuniyligini ta’minlash uchun qayta ishlanadi [4].

Aniqlashtirish huquqi notarial harakatni kechiktirish bilan uzviy bog‘liq. So‘rov yuborilgan paytdan javob olinguniga qadar notarial harakat kechiktiriladi, bu esa rad etishdan farqli o‘laroq fuqaroning murojaatini saqlab qoladi va unga qayta ariza berishga majbur qilmaydi. Meros ishlarida bu ayniqsa muhim, chunki merosni qabul qilish uchun belgilangan olti oylik muddat cheklangan [1], va asossiz rad etish merosxo‘rni muddatni tiklash uchun sudga murojaat qilishga majbur qiladi.

3. Murojaat manbalari. Hujjatni tasdiqlagan notarius faoliyatini davom ettirayotgan bo‘lsa, so‘rov unga yuboriladi: u notarial harakatlar reyestri va hujjatning idorada saqlanayotgan nusxasi asosida javob beradi. Agar notarius faoliyatini to‘xtatgan, vakolati

tugatilgan yoki hujjat arxivga topshirilgan bo‘lsa, so‘rov idoraviy notarial arxivga yuboriladi. Idoraviy notarial arxivning maqomi va vazifalari adliya organlari tizimidagi islohotlar doirasida belgilangan [5]. Amaliyotda xususiy notariuslar faoliyati tugatilganda ularning hujjatlarini arxivga topshirish va arxivdan ma’lumot olish tartibi meros ishlari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki meros odatda hujjat tasdiqlanganidan ko‘p yillar o‘tib ochiladi.

4. Xorijiy tajriba. Rossiya Federatsiyasida notarius notarial harakatni amalga oshirish uchun zarur ma’lumotlarni boshqa notariuslardan va tashkilotlardan so‘rab olish huquqiga ega, notariatning yagona axborot tizimi esa ishonchnomalar va boshqa hujjatlarning haqiqiyligini tekshirish imkonini beradi [6; 7]. Germaniyada 2022-yildan boshlab notarial hujjatlar elektron notarial hujjatlar arxivida saqlanadi va Federal notarial palata tomonidan yuritiladi; notarius faoliyatini to‘xtatganda ham hujjatlarga kirish ta’minlanadi [8]. Ikkala tajribada ham hujjatni tekshirish manbai bitta markazlashgan tizim bo‘lib, shubha tug‘ilganda unga murojaat qilish tartibi oldindan belgilangan.

5. Hal etilishi lozim bo‘lgan masalalar. Birinchidan, so‘rovning shakli belgilanmagan; amaliyotda telefon orqali yoki og‘zaki aniqlashtirish holatlari uchraydi, bu esa keyinchalik nizo bo‘lganda notariusning ehtiyotkorlik bilan harakat qilganini isbotlashni qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, so‘rovga javob berish muddati belgilanmagan. Uchinchidan, javob bergan notariusning yoki arxivning noto‘g‘ri ma’lumot berganlik uchun javobgarligi aniq emas. To‘rtinchidan, javob natijasida shubha tasdiqlansa, ya’ni hujjat soxta yoki bekor qilingan bo‘lsa, notariusning keyingi harakatlari tartibga solinmagan.

Xulosa va takliflar

Elektron tekshiruvda shubha tug‘ilganda notariusning tasdiqlagan notariusga yoki idoraviy notarial arxivga murojaat qilish huquqi rad etish va xatarli tasdiqlash o‘rtasidagi muvozanatli yechim bo‘lib, merosxo‘rlarning huquqlarini va notarial muomalaning ishonchliligini birdek himoya qiladi. Uni samarali qilish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1) “Notariat to‘g‘risida”gi Qonunga notariusning elektron tekshiruv natijasiga shubha tug‘ilganda hujjatni tasdiqlagan notariusga yoki idoraviy notarial arxivga so‘rov yuborish huquqini va bu davrda notarial harakatni kechiktirish asosini nazarda tutuvchi norma kiritish;

2) so‘rovni faqat “Notarius” axborot tizimi orqali elektron shaklda yuborish va javobni Tizimda saqlash, har bir so‘rovni tegishli notarial harakatga biriktirish;

3) so‘rovga javob berish muddatini uch ish kunidan oshmaydigan qilib belgilash, meros ishlarida merosni qabul qilish muddati tugashiga oz qolgan hollarda esa bir ish kuni ichida javob berishni belgilash;

4) noto‘g‘ri yoki to‘liq bo‘lmagan javob berganlik uchun notariusning va arxiv xodimining javobgarligini belgilash;

5) shubha tasdiqlangan hollarda notariusning notarial harakatni amalga oshirishni rad etishi, Tizimga tegishli belgi kiritishi va soxtalik belgilari aniqlanganda vakolatli organlarga xabar berishi tartibini belgilash;

6) faoliyatini to‘xtatgan xususiy notariuslarning hujjatlarini idoraviy notarial arxivga topshirishda ularning elektron nusxalarini Tizimga majburiy yuklashni belgilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (ikkinchi qism) // https://lex.uz/docs/180552

2. O‘zbekiston Respublikasining 1996-yil 26-dekabrdagi “Notariat to‘g‘risida”gi 343-I-son Qonuni // https://lex.uz/docs/54458

3. Корсик К.А. Некоторые аспекты правозащитной функции нотариата // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2021. – № 1 (138). – С. 238–245.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi O‘RQ-547-son Qonuni // https://lex.uz/docs/4396419

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 24-maydagi PF-80-son Farmoni // https://lex.uz/docs/-6937312

6. Основы законодательства Российской Федерации о нотариате от 11.02.1993 № 4462-1.

7. Лексакова Е.О. Дистанционные сделки в современном нотариате: зарубежный и отечественный опыт // Нотариус. – 2022. – № 8. – С. 8–13.

8. Koos S. The Digitization of Notarial Tasks – A Comparative Overview and Outlook of ‘Cyber Notary’ in Indonesia and Germany // The Indonesian Journal of Socio-Legal Studies. – 2023. – Vol. 2, № 2.